

רבי חיים סולובייציק

(תרי"א — תרע"ח)

1234567

1234567

רבי חיים סולובייציק שהעולם הכיר בו כרבן של כל בני הגולה במשך שלשים שנה, היה באמת אחד האישים הגדולים והנפלאים ביותר שיהדות ליטא הרתה וגדלה. כל אדם שהיה בולוז'ין או בבריסק, היו בידו תלי תלים של ספורים, שהיה מספר על עומק שכלו של רבי חיים הן בתורה והן בהויות העולם — שכלו היה בחינת סכינא חריפא, ספרו על מדותיו היקרות, ועל יראתו שהיתה אש שלהבת, וביותר היו מרבים לספר על טוב לבו. זכה רבי חיים שהפך לדמות אגדית עוד בהיותו בחיים חיתו, אלא שיש להצטער על כך שעדיין לא באה בדפוס הערכה על אישיותו — לא בעברית ולא באידיש וגדולתו עדיין לא נערכה כראוי. ולפיכך אני רואה את עצמי בר מזל שהייתי מקורב לרבי חיים זמן מרובה ויכול יכול אני להיות הראשון המביא בדפוס חומר היסטורי. חומר זה ישמש מקור לביאוגרף הראשון שעתידי לכתוב תולדות חיינו של רבי חיים.

כמה שנים בזו אחר זו היה רבי חיים נוהג לבא לליבוי כדי להתרחץ בים, ולפי שהרופאים אסרו לו לעסוק הרבה בתורה בימי הנופש — נזדמן לי לטייל עמו שעות ארוכות על חוף הים, והייתי מתבונן בהנהגתו המופתית, וניתנה לי ההזדמנות הנאותה ביותר להכיר את רוממתה וגדולתה של אישיותו הנפלאה.

רבי חיים לא אהב מטבעו לדבר על עצמו, וביחוד על מעלותיו.

הרבה פעמים הפצרוני בו שיספר לי על חייו, ותמיד היה פוטרני באמרות שנוגות, והיה מתרעם על העולם על שעשו ממנו "עסק גדול".^[אור"ח 1234567] הרבה פעמים הביע צערו בפני, על שהנסבות גרמו לכך שנעשה רב בבריסק; שכן תפקיד זה אינו לפי כוחותיו ולא לפי רצונו. הוא היה אומר: "יתכן שבזכות הסברתי היפה הייתי יכול להיות מלמד גמרא לא גרוע בשביל תלמידים..."^[אוצר החכמה]

לא פעם הגדיש את הסאה בעניויותו הגדולה, ודבר זה היה מעורר אצל מקורביו תרעומת גדולה, אין צריך לספר על הנהגתו בולוויין בימי שחרותו, שאז היה מתהלך כריע עם כל אחד ואחד שלא הגיע לקרסוליו בידיעת התורה, (ידוע מה שפעם אמר לו הנציב מולוויין בשעה שראה אותו כשהוא כורך זרועו על כתפיו של חברו דרך חבירות: חיים! הרי אתה מבטלתו מלמודו, רבי חיים על צוארו ויעסוק בתורה?) אלא אפילו לאחר שנתמנה לרב בבריסק, והיה מקובל על העולם כגדול הדור, לא שינה את מנהגו. לא פעם אחת היה מניח את העשירים הגדולים מבריסק והיו ממתינים שעות רבות, ובאותה שעה הפנה לבו לשמוע דבריהם של שבורי לב ושל עניים. אף כשהיה בליבוי היה נוהג להתיישב בפנה אחת בבית המדרש והיה משוחח ארוכות עם יהודי זקן ופשוט, כשראיתי את הדבר לא יכולתי לעצור ברוחי ושאלתיו פעם: "איזו שיחה יכול כבודו לשוחח עם יהודי זקן כזה "אומר תהלים" פשוט?" ועל כך ענני: לכם ולדומים לכם לא נאה הדבר לדבר עם יהודי כגון זה, ואין אתם שמים על לבכם שמא לבו של אותו יהודי מלא צער, והוא זקוק לאדם שבפניו יוכל לשפוך את מר לבו.

. באותם הקייצים שרבי חיים בילה בליבוי — כמעט שלא עבר יום שלא נפגשנו יחד. היינו מתרחצים יחד, והיינו שוכבים על גבי החול שעות ארוכות והיינו עוסקים בבעיות מתימטיות והיינו רושמים את המספרים על החול. כמה וכמה פעמים התפעלתי מן הדבר כשהיה פותר בשכלו החריף בעיות מתימטיות מסובכות ביותר, אף על פי

שלא ידע את הכללים היסודיים ביותר. כן היינו עוסקים בפיזיקה ובשאר ידיעות כלליות, אבל כשהיינו מגיעים לבעיה שעומדת בסתירה כל שהיא עם דעת חז"ל היה ר"ח עושה תנועת בטול בידו כאומר: דברי הבלים הם.

לעתים קרובות היה מגלה לי אותות חבה, ופעם אמרתי לו דרך שחוק: "מחבתכם אלי רואה אני שאין אתם מחזיקים אותי לגביר שכן מכיר אני בכם שאתם אינכם אוהבים גבירים". על כך ענה לי: אינני אוהב רק אותם הגברים שכוונסים ממון ע"י אמצעים לא כשרים, כגון על ידי רמאות גיצול וכיו"ב אבל הרובל שלך הוא רובל די כשר. פעם אחת היה אצלי בשמחת חנוכה הבית שעשיתי. הדבר היה בפרשת ראה בשנת תרנ"ז. לאחר שאמר כמה דברים על הפסוק "מה טובו אוהליך יעקב" פנה אלי ושאלני בצנעה: "כמה נפשות נשקעו בבנין?" הוא התכוון למקצועי. כלומר לכמה תלמידים היית נקוק כדי לבנות בית כזה.

אבל לא פעם שמעתי מפיו שהוא אומר לי דברי תוכחה קשים בשעה שספרו לו אודותי איזה מעשה שדעתו לא היתה נוחה ממנו. פעם תפסני באמצע הרחוב והתחיל מוכיח אותי קשות, מפני שספרו לו שבתלמוד תורה שבעיר שבו הייתי גבאי מלמדים מעט מאד לימודי קודש, וכל הזמן מלמדים לימודי חול. נמלאתי בעס וחרון על שמסרו לר"ח אותה ידיעה שלא היתה נכונה, ודרשתי מר"ח שילך עמי לתלמוד תורה כדי להוכיח אם נכון הדבר. אבל ר' חיים סירב ללכת וכמעט בעל כורחו הולכתיו לשם. כשנכנס לכתה א' בקשתיו שיבחון את התלמידים בחומש, אבל רבי חיים נשאר עומד ע"י הדלת וסירב לזוז, והתבונן שעה ארוכה בספרים שהיו מונחים על השלחן שעמד על יד הפתח, ואחר כך אמר לי בחפזון: "בא ונלכה". כשיצא הושיט לי את ידו ובקשני מחילה, מפני שראה על השלחן מונחים סדורים וחומשים במספר ניכר והיו מקורעים מרוב שימוש, ודבר זה היה בעיניו סימן מובהק שלומדים כאן הרבה למודי קודש.

רבי חיים היה שונא את הממון תכלית שנאה, ובביתו היתה הפרוטה אסורה בלינה אפילו לילה אחד. ובני ביתו היו צריכים תמיד להסתיר מפניו את הכסף המיועד להוצאת הבית. בתקופה הראשונה של רבנותו היו מוסרים את משכורתו לידיו, ולפי שהיה מתלקו מיד לעניים, חדלו לתת לו את הכסף, והיו מוסרים אותו ליד הרבנית, ומנהג זה היה נהוג כל הימים.

רבי חיים ספר פעם בבדיחותא, שמעולם לא הרגיש עצמו יותר רע כפי שהרגיש באותם הימים המועטים שבהם היה בבחינת גביר. הדבר היה אחרי חתונתו, כשקבל אלף רובל נדן, ולא ידע ממש מה לעשות בהם, וחותנו רבי רפאל לווה את מרבית הסכום אצל אחד מעשירי מינסק וחתם על שטרות. רבי חיים לא חשב הרבה ומיד פרע את חוב חותנו, ואת השאר חילק לתלמידי חכמים עניים. אחרי שנודע הדבר לאביו רבי יוסף דב, אמר לו אביו דברי כבושים, אבל רבי חיים ענהו שלא היה לו חשק לעבור על דברי חז"ל שאמרו בענין הנושא אשה לשום ממון. והוסיף בדרך אגב: הרי אני סמוך על. שלחן חותני ולמה לי כסף? ...

פעם אחת קבלתי ממנו "מנה הגונה" בנוכחותם של הרבה אנשים. כשנכנסתי אליו בשבת אחת תפילת מנחה, התחיל רבי חיים אומר דברי תוכחה על שאני מבטל יהודים מדברי תורה. מפני שספרו לו שבכל שבת ושבת אני מרצה בפני קהל גדול היסטוריה יהודית, ותחת זה שהיהודים ילכו לבית המדרש לשמוע חומש ורש"י ומדרש, או להאזין לדברי מגיד מישרים — אני מסיח דעתם בדברים בטלים. התחלתי מלמד זכות על עצמי וטענתי שהאנשים השומעים לקחי אינם אנשים מן ההמון שדרכם לשמוע מגידים, ובשיעורי אני מתכוון לעשותם יהודים יותר טובים. כן אמרתי שמצוה היא ללמוד היסטוריה יהודית. כמו שנאמר: "זכור ימות עולם". אבל שום דברי הצטדקות לא הועילו, והכרתי בו שהוא רוגז עלי. כשבאתי אליו בשבת אחרי מנחה, קבלני רבי חיים בסבר פנים יפות, ואמר לי

אוצר החכמה

בגלוי שהוא מיצר על כך שהוא ביישגי בשבת הקודמת, שכן נודע לו שלא היסטוריה אני מלמדם אלא הלכות שבת. ומעשה שהיה כך היה; רבי חיים שלח איש אחד להתחקות אחרי שעורי ובאותה תקופה עמדתי בפרשת כנסת הגדולה, וכשהסברתי כל הדברים הגדולים שתקנו, באתי אל מאמרם שאמרו: "ועשו סיג לתורה", ובדרך אגב פרשתי את דיני שבת, ומניתי את הל"ט המלאכות ואת יסודות המוקצה וכיו"ב.

אוצר החכמה

אף על פי שרבי חיים שנא כ"כ את הממון, במה דברים אמורים בממון שלו, אבל שמח היה כשהיה לאחרים ממון שבא להם בדרך כשרה. והיה משתוקק להעשיר כל עני. ואף על פי שהוא עצמו היה מסתפק במועט — אבל בשביל עניים היה לבו רחב. והיה מחלק צדקה ביד נדיבה וכמה שנתן היה חושש שמא פיתת. והרי — סיפור:

בתקופת הקיץ שרבי חיים היה בא לליבוי באו לעיר הרבה אורחים עניים שלא באו אלא מפני שרבי חיים בא לשם. והיו מתקבצים עשרות רבנים, פרושים, ובני ישיבה שביקשו לנצל בשביל טובתם את נוכחותו במקום. אחד רצה לקבל ע"י השפעתו של רבי חיים רבנות יותר גדולה, אחד ביקש סמיכות, ואחד ביקש קבלה לשחיטה, ואחד היה זקוק לסתם המלצה. ביתו היה תמיד מלא אנשים כאלה. רבי חיים היה מאזין לדבריו של כל אחד ואחד בסבלנות רבה, והיה עוזר לכל אחד עד כמה שידו היתה מגעת, ולא עברו ימים מועטים בלבד ור"ח כבר הכיר היטב את כל אחד ואחד מהם, וידע את מצבם ואת צרכיהם של כל אחד ואחד, ומיד היה מתחיל לעזור את בעלי הבתים שבעיר, ומורזם שישתדלו להשיג כספים בשבילם. באמת: עוד לפני שר"ח היה בא לליבוי — אני ובעל הבית אחד ששמו היה רבי אבא זקס, היינו מאספים בכל קיץ סכום ניכר בשביל האורחים העניים הזקוקים למרחצאות, ואנו בעצמנו היינו מחלקים את הכספים, והיינו נותנים לכל אחד ואחד לפי ערכו. רבי חיים מיד

כשהגיע לעיר התחיל מוכיח אותנו על שאנו עושים שלא כדין, שכן כספי צדקה מתחלקים בשלשה אנשים (ב"ב ח' ב'). ובכן דרש שנצרפו כשלישי. מוכן מאליו שנענינו מיד לבקשתו, וכשהגיע הזמן לחלק את האלפיים הרובלים שאספנו, מסר לנו רבי חיים רשימה מוכנה, ובה רשומים שמות כל הנצרכים. והסכומים שכל אחד ואחד צריך לקבל. כשראינו את הרשימה חשכו עינינו, מפני שסכומה הגיע ליותר מחמשת אלפים רובלים. רבי חיים התחיל מונה את האנשים הרשומים ולא שעה אל כל מחאותינו, והיה מעיר על מצבו של כל אחד ואחד, והיה אומר: רב פלוני הוא נצרך גדול; משכורתו קטנה ביותר ומשפחתו גדולה, וצריכים לתת לו לכל הפחות מאתיים רובלים. והוא הדין לרב פלוני, שצריך להשיא את בתו ואי אפשר לו בפחות מן הסכום הזה; אברך פלוני הוא "כלי יקר", סיים את תקופת המזוגות שנתן לו חותנו, ועדיין לא קיבל משרה, כיצד אפשר לתת לו פחות ממאה וחמישים רובלים? ואותו פרוש יקר, חולה הוא ובעל יסורים. וכך היה מונה והולך עד שלא היה בכל הסכום שאספנו אלא כדי לתת לחמשה עשרה איש בלבד. וברשימה נשארו עוד חמשים איש! וכששאלנו לרבי חיים מה יהיה על השאר? ענה לנו מתוך רוגז: "הואילו בטובכם ואיספו עוד, מאלו שציינתי לא אוריד אף פרוטה אחת". לא נשארה לנו ברירה אלא לחזור ולקבץ, וברב עמל ויגיעה הבאנו לר"ת את הסכום. מאותו היום היינו נוהרים שלא לצורך עוד את רבי חיים כשלישי.

לבו הגדול והרחום ואהבת הבריות שלו התגלו ביותר כשהדבר הגיע לענין של פדיון שבויים, בענין זה היה ממש מוכן להפקיר את עצמו. פעם אחת אסרו בבריסק איש אחד מאנשי "הבונד", באה אמו לפני רבי חיים והתחננה שישתדלו אצל המשטרה לשחרר את בנה. מקורביו של רבי חיים התרו בו שלא יתערב בענין כזה שעלול להביא לו נזק רב, ואף עכבו אותו מלילך. הוא לא שמע להם וענה להם תשובה זו: שפדיון שבויים מצוה גדולה היא על כך אין חולק

שלבה של האם שבור גם בזה הכל מודים: אבל אין אחד יודע בודאי שהדבר יזיק לי.

והרי עוד עובדא אופיינית שאינה ידועה עד היום, ושעתידים לרקום סביבה אגדות שלמות והרי אני מספר אותה כאן. בשנה הראשונה למלחמת העולם כשבריסק היתה בידי הרוסים, נלקחו למאסר חמשה יהודים שהעלילו עליהם עלילת רגול והיו נתונים לסכנת תליה. הדבר היה בין ראש השנה ליום כיפור ולרבי חיים נודע שאפשר לבטל את הבלבול בסכום של חמשת אלפים רובלים. והיה רץ מגביר אחד לשני אבל ללא תוצאות, מפני שבאותם הימים — לפני שנראו הסימנים של רווחי המלחמה — חשב כל אחד ואחד על עצמו, והיה חושש שמה יאזל כספו. רבי חיים הצטער על כך צער גדול, שכן, מלבד הסכנה שהיתה צפויה לחמשה יהודים חפים מפשע עלול היה הדבר להשפיע השפעה מזיקה על כל ישראל.

רבי חיים גמר בלבו לעשות דבר שבודאי היה שלא לרצונו. ערב יום הכיפורים ציווה בחשאי להודיע לכל בתי הכנסת שלא יתפללו מעריב עד שיתן רשות לכך. בני העיר התכנסו לבתי הכנסת, והיו עטופים בטליתות ובבגדי הלבן והיו ממתנינים עד שהרב יתן רשות להתפלל. בינתיים היה רבי חיים — ועמו כמה בעלי בתים — עוברים מבית כנסת לבית כנסת ובידם ארנק של כסף, ר"ח היה קורא לכל אחד מן הגבירים שיצא החוצה, והוא הלך עמו עד לביתו, וכל אחד אנוס היה לתרום כפי שרבי חיים הטיל עליו. בשעה מאוחרת בלילה, כשעלה בידו לקבץ את כל הסכום של חמשת אלפים רובלים — שלח לבית הכנסת והודיע לקהל שאפשר לפתוח בתפלה. למחרת היום שוחררו התפוסים.

כל מי שהכיר את הנהגתו של רבי חיים בארבעים שנות חייו הראשונות, לא יכול היה להשיג בדעתו שאותו צדיק „שלא מעלמא הדין“ שכל עולמו סובב היה סביב בית המדרש. היה באותם הימים אחד העסקנים המוכשרים והזריזים ביותר בדור. שהרי רבי חיים

היה חסר כל אותם התכונות שעסקן ציבורי זקוק להם. מלבד הילוכו המרושל — הרי היה אדם שאופיו חזק מדי ורצונו עז מדי כדי להיות עסקן. ואם נוסיף לכך את תכונתו שלא לנהוג כבוד וגדולה בגבירים, ואת שנאתו העזה לחנופה — נמצינו למדים שרבי חיים לא התאים כלל לתפקיד של עסקן ציבורי.

לאמתו של דבר נמשך רבי חיים לעבודת הכלל נגד רצונו וכמעט בעל כרחו: אבל הודות ללבו הרחב והחם, שנמלא צער ורחמים על צרות הכלל, הלך חושו הציבורי והתפתח עד כדי כך שבעשר, חמש עשרה שנותיו האחרונות עמד בשורה הראשונה של עסקני הציבור ביהדות. רבי חיים היה מתעניין בכל הענינים השונים הנוגעים לכלל ישראל, ובאותו המרץ שהיה פועל לחיזוק היהדות והתורה, אף פעל כדי להקל את הגזירות שיהדות רוסיה נתנסתה בהם. וכדי להיטיב את מצבם הכלכלי במדת האפשר. אחרי פטירתו של הרב מקובנה, עבר מרכז הפעולות של עניני הכלל מקובנה לבריסק.

בשנת תר"ע (1910) באספת הרבנים בפטרבורג הופיע רבי חיים בפומבי בראשונה כעסקן ציבורי. אותה אסיפה כונסה ע"י ראש הממשלה בימים ההם — סטוליפין. באופן רשמי תפקידה של אותה אסיפה היה להמשיך בעבודתן של ועדות הרבנים שקדמו לה. ותפקידן של הוועדות האלו היה למצוא פתרון לכמה שאלות שבדת, שדין ישראל בא בסתירה עם חוק הממלכה. כגון: שאלות בנוגע לחליצה. עגונות, גיטין, וכיו"ב. לאמתו של דבר היו לו לצורך סטוליפין גם כוונות צדדיות: מצד אחד ביקש להפגין בעולם את נטיותיו הליברליות. אגב: רוסיה חיפשה באותה שעה מלוה בחוץ לארץ ולפיכך לא זו בלבד שכינס אסיפת הרבנים אלא אף נתן רשות לעסקני צבור יהודים להתכנס. מאידך ביקש סטוליפין לנצל את הרבנים ואת עסקני הכלל כדי שעל ידם ירתיע את הנוער היהודי המהפכני. ואמנם סטוליפין גילה את אוניהם שבאם הנוער היהודי לא יפסיק את פעולתיו המהפכניות — עלול העם היהודי לסבול גזרות קשות.

באותה אסיפה מלא רבי חיים את התפקיד הראשי, ועורר תשומת לב כללית באופיו המוצק וברצונו שהיה חזק מצור. וביחוד כשהיו דנים בויתורים הנוגעים לדת; רבי חיים לא הרשה אף ויתור הקל ביותר, ויחד עם האדמו"ר מליובביץ שקד להשפיע גם על שאר החברים בועדה שינקטו אותה עמדה.

באסיפת הרבנים אמנם ניצח במעט או בהרבה, אבל באסיפת העסקנים לא עלה בידו להטיל את רצונו, ולא עברה אסיפה אחת שבה לא בא לידי דין ודברים עם האגף השמאלי בנוגע לשאלות של כינון הקהלות, כינון רבנים דתיים וכיו"ב.

אוצר החכמה

פעם אחת תקף מנהיג הנוער ולדימיר טיומקין את הרבנים, והוכיח להם על שלא עשו דבר בשביל הנוער שפרש מן העם, בשעה שהוא וחבריו השמיעו קול פעמונים שיחזרו, על כך ענה האדמו"ר מליובביץ: ראשית, גוים מצלצלים בפעמונים ולא יהודים. שנית, אילו לא גרמתם תחילה את הדליקה לא הייתם זקוקים לצלצל בפעמונים.

אוצר החכמה

תשובה זו עוררה סערה גדולה בקרב האינטלגנציה ודרשו שהרבי מליובביץ יתנצל על כך או שיותר על השתתפותו באסיפה, אבל האדמו"ר לא הסכים לא לכך, ולא לכך. והגיעו הדברים לידי כך שהאסיפה כולה עמדה להנעל, בידי רבי חיים עלה הדבר — הודות לפקחותו ולסמכותו — להרגיע את הרוחות ולשכך את הסערה.

בשנת תרנ"ז כשנתלקחה אש המחלוקת בין הפרושים ומצדדי תנועת המוסר וחלקה או רבני ליטא וחלק מרבני פולין לשני מחנות — בימים הראשונים עמד רבי חיים מנגד, אבל אחר כך כששני הצדדים התחילו להשתמש באמצעים לא נאים שעלולים היו לגרום לחלול ה' לא שתק רבי חיים, וברוב השפעתו ופקחותו שיקע את אש המחלוקת.

בשנת תרס"ח יסד רבי חיים — יחד עם ה"חפץ חיים" ורבי חיים עוזר מוילנא — את "אגודת ישראל", והוא היה כמה פעמים בהמבורג

ובפרנקפוט בעניני האגודה. ובכל מקום שבא נתקבל בכבוד גדול כראוי ל"רב הראשי של יהדות רוסיה" כפי שכינהו יהודי גרמניה. כידוע היה רבי חיים כל ימיו מתנגד גדול לציונות, ולפי שידעתי זאת הייתי תמיד זהיר — בשעה ששוחחתי עמו — לא לנגוע בענין זה. ואפילו בשעה שהיה עוקץ בי ובחברי הציונים, הייתי משתדל תמיד להפסיק את השיחה ולא להיכנס בויכוח. הכרתי היטב את אופיו החזק של רבי חיים, וידעתי שכל נימוקי — ויהיו הצודקים וההגיוניים ביותר לא ישנו את דעתו.

אף על פי כן אירע שפעם אחת נכנסתי עמו בשיחה רצינית על הציונות, ונודע לי הסיבה האמיתית להתנגדותו העזה. השיחה נתגלגלה לענין שביעית בזמן הזה, ובאותה הזדמנות ספרתי לו שבשעה שהנצי"ב מולוז'ין — שהיה אביו זקנו של ר"ח — בא לליבוי הדבר היה בשנת תרמ"ה, ואז יצא היתר מכמה רבנים לעבוד בשביעית. הנצי"ב הצטער מאד על כך, ובעיני ראיתי אותו כשהוא מהלך בחדר אנה ואנה ודמעות נוצצות בעיניו, והיה אומר לעצמו: "אבוי! איך אפשר ליתן היתר לשביעית שהתורה קראה אותה שבת. כלום מותר לעבוד בשבת?". ואף על פי כן — סיימתי את דברי — נשאר הנצי"ב חובב ציון נלבב.

רבי חיים האזין לדברי בכוונה, וענה לי: "לא אבי זקני בלבד היה תומך נלהב בענין יסוד מושבות בארץ ישראל אלא אני עצמי הייתי אוהד את הרעיון הזה במשך זמן ממושך: אבל מעשיהם של הסטודנטים מחרקוב גרמו לכך שאחדל מזה. אני מעלה תמיד על זכרוני אותו יום גדול — אמר ר"ח — כשהסטודנטים של כמה אוניברסיטאות נתכנסו בבית כנסת הגדול שבקייב. התענו כל היום והתוודו על עונותיהם על שהיו רחוקים מן היהדות, ויצאו בסיסמה: "בית יעקב לכו ונלכה" ולואי נמצא שם אחד שהיה אומר באותו רגע מרומם "לכו ונשובה אל ה'". בואו אחים ונתחיל לדקדק בשמירת שבת ובשמירה על כשרות. לא מניה ולא מקצתיה, כולם נשארו אותם

הפושעים שהיו. הם באו לארץ ישראל ולא היטיבו את דרכם אף במקצת אלא הכתירו את בן יהודה לרבם, והפיצו בארצנו הקדושה כפירה והפקרות, ודאי שאנו צריכים להיות מתנגדים לציונות כל זמן שעומדים בראשם מנהיגים כאלו.

אני מודה ומתודה שניסיתי לחלוק על דבריו, ולצאת כנגדו ובכלי זיין שלו — בראיות מן התורה ומן הגמרא, כגון הכתוב „אם תוציא יקר מזולל“, או המאמר „פושעי ישראל מלאים מצות כרמון“ וכהנה ראיות שאין לדחות אנשים מישראל בשתי ידיים. הוכחתי לו שבעליה השניה שעלתה עם עזרא היו העולים רחוקים יותר מן היהדות מאשר כיום, ואף על פי כן בנו את בית המקדש ובניהם לימדונו את התורה שבעל פה — אותו המקור שממנו אנו שואבים את חיותנו עד היום. והבאתי לו עוד ראיות ונימוקים שאי אפשר לערער אותם אבל דעתו לא זזה ממקומה, ואמר ברוב כעס: ברור הדבר שאילולא הרעיון החדש של ציונות ולאומיות היה הנוער היהודי האינטלגנטי חוזר למקור מחצבתו — לעמו ולבית מדרשו — אחרי שנשמטה הקרקע מתחת רגליו, ואחרי שחבריו הגויים שהיה מתחבר אתם השליכו אותו החוצה ואחרי שאפילו שמד אינו תרופה. ומה שהבאתי ראיה מימי עזרא השיבני רבי חיים שבימי עזרא גרשו אה נשותיהם הנכריות על פי צויו של עזרא מיד לאחר שנעשו „ציונים“, ואילו כיום מנהיגים ציוניים מחזיקים נשים נכריות ואינם חושבים כלל לשלח אותן; והגרוע מכל הוא שהקהל אינו רואה בזה כל רע...

יש לציין לשבחתי של רבי חיים, שאף על פי שהיה מתנגד גדול לציונות וקנאי גדול, לא ניצל את סמכותו הגדולה כדי לרדוף את הציונים, והרי דבר זה היו קטנים ממנו עושים: וכל כך למה? מפני שרבי חיים היה מטבעו אדם בעל לב רחום וחנון, התגלמות הטוב עצמו, ולא רצה להכאיב לשום אדם ואפילו למתנגדו.

פעם אחת נגנבה ממנו קופסת הטבק שלו שהיתה עשויה כסף וכמעט שתפסו את הגנב בשעת מעשה. בני ביתו ביקשו לערוך חיפוש

בכליו, אבל רבי חיים לא נתן להם לעשות כך ונתן טעם: „אילו היה הדבר ספק בעיני יתכן והייתי מצוה לערוך חיפוש. אבל עכשיו שאני יודע בודאי שהוא לקחה — אינני רוצה לגרום לו את הבזיון.“

פעם אחת התפרצה לביתו אשה אחת והתחילה צווחת: גולן! גולתם את כספי! (כנראה שהפסידה בדין תורה). רבי שמחה זליג^{אוצר החכמה} הדיין צעק עליה וקרא כנגדה „חצופה“. רבי חיים כעס עליו על שהוא מעליבה ואמר: אל תשכת שלבה מר עליה, תצעק אולי ירווח לה.

רבי ישראל סלנטר היה אומר: „למה קוראים למשכילים של היום „קעגנר“ (יודעים, יכולים)? פשוט, מפני שהם יכולים לעשות הכל מה שאסור לעשות. למשל, הם יכולים לאכול הכל מה שמודמן לפיהם. פעמים מתחשק לנו להשמיע חידוד אחד או בדיחה אחת, ויותר חריפה משלהם, אלא שאין אנו יכולים מתוך שאנו חוששים שמא יש כאן אבק ליצנות ואבק לשון הרע, ואנו בולמים את עצמנו. ואני אומר דבר זה כנגד רבי חיים שהיה מחונן בהומור חריף ובסטירה עוקצנית, ואילולא היראת שמים שבו היה אחד מגדולי הסטירה בדורו — אלא שלעיתים נדירות היה מרשה לעצמו להשמיע חידוד מבריק, והיה מחשב תחילה שאדם לא יפגע על ידי כך. בימי ילדותו היה מסוכן הדבר לפגוע בו, ומי שפגע בו נטל את שלו מתחת ידו והיה רבי חיים מפזר חידודים לכל עבר, ולא נהג כבוד אפילו במיוחדים של סלוצק.

בסלוצק היה דר עשיר אחד שחשב עצמו למדן מופלג, והיה מייגע את רבי יוסף בר בקושיות העקומות. ומשלא יכול היה להיפטר ממנו עמד ושלחו לחיימקה שהיה באותה שעה ילד בן י"ב — ש„ריפא“ אותו „למדן“ מקושיותיו המשובות.

בימי גערותו למד רבי חיים תורה אצל אביו בצוותא עם רבי זלמן סגדר. פעם אחת שאלו אביו דרך בדיחות: „אמור לי בנאי, מי משניכם יודע יותר ללמוד? ענה לו חיים: קשה לי לתת תשובה על

שאלתך, שכן אם אומר שאני יודע יותר נמצא שאני בעל גאון.
ואם אומר שזלמן סנדר ¹²³⁴⁵⁶⁷ יודע יותר אהיה בדאי" (אמת; רבי זלמן
סנדר קפץ ואמר: "חיים הוא גם זה וגם זה...") ¹²³⁴⁵⁶⁷

פעם אחד בא לבריסק אחד מן המטיפים הידועים של הציונות.
ורבי חיים לא נתן לו רשות להטיף בבית הכנסת. הלך אצלו המגיד
ואמר לו: דומה שדרשותי הן כשרות כדת וכדין ומאיזה טעם מטריפם
מר? על כך ענהו רבי חיים: יש בהמה שנשחטה כדת וכדין, ואין
עליה שום שאלה — אף על פי כן פעמים שהיא טרפה — אם
מבשלים את בשרה בסיוי טרף...".

מנהגו היה בעת ששהה בליבובי להתפלל ביחידות, הן בשבת והן
בימי החול, והיה מתפלל עם השמש כדי ^{אוצר החכמה} שיוכל לכוון ולהתפלל
כוותיקין, ובבית המדרש היה בא רק כדי לשמוע קריאת התורה.
והיה לי הכבוד לישב על ידו. וזכיתי "לחטוף" מפעם לפעם פירוש
נאה בפרשת השבוע. אתי היה מתפלל בני הצעיר שהיה ילד יקר
ובעל כשרונות עלויים (לדאבוני נקטף באבו בהיותו בן י"ח). רבי
חיים אהב מאוד להשתעשע אתו. וכמעט בכל שבת היתה לו איזו
קושיא מענינא דיומא. שבת אחת כשעמדו בענין ערי מקלט שאלו רבי
חיים: הגד נא ליבליה. למה היו דווקא אימותיהן של הכהנים
הגדולים מביאות מים ומזון לרוצחים כדי שלא יתפללו על בניהן
שימותו — ולמה לא הביאו את המים והמזון הכהנים הגדולים
עצמם? ולפי שבני שהיה אז בן שלש עשרה לא תפס מיד את
התירוץ, עמד ושאל שאלה אחרת כנגדה, אף היא מענינא דיומא:
מה יהיה הדין אם קדם הרוצח והרג לגואל הדם? רבי חיים שמח
על השאלה ואמר לו בדרך בדיחות "למזלי חוקר, המשנה למלך"
אותה שאלה, ואילמלא כן יתכן שלא הייתי יודע את התשובה והייתי
מקפח את רבנותי בבריסק.

אחרי קריאת התורה ענה לו בני תשובה הגיונית על השאלה שנשאל
ערי המקלט שמשו למטרה כפולה; מלבד היותן מקלט לרוצח להגנת

חיו, שימשו גם כעונש: שהרוצח היה גולה ממשפחתו, ואנוס היה לחיות בגלות בתנאים קשים. ועכשיו — אילו היו הכהנים הגדולים עצמם דואגים להם שלא יחסר להם מזון ובגדים — היה בזה עונש קל, שהרי כל זמן שהכהן גדול חי היה דואג להם לכל מחסורם, ואחרי מותו היו משתחררים לגמרי, והיו יכולים לשוב לביתם, אבל כשאימותיהן של הכהנים הגדולים דאגו לכך — שבדרך הטבע הן מתות לפני בניהם — היו הרוצחים צריכים להשאר בערי המקלט עד מותו של הכהן הגדול, ולא היה להם הרבה מזון וכסות. (אמר המעתיק: עיין תפארת ישראל מכות פרק א').

בהודמנות זו ארשום כאן עוד אמירה יפה מבני ז"ל, כשבני היו קטנים הייתי מחזיק מלמד בביתי שהיה מלמד לבני ז"ל ולאחות הבכירה. כשלמדו פרשת ויחי והגיעו לפסוק "וידגו לרב בקרב הארץ" פירש המלמד וידגו שיפרו כדגים שהם הבריות המרובות ביותר בעולם. בין הרבי ובין התלמידים (הילדה היתה בת 8 היא הגב' ברטה פישר והילד בן 7) התעורר וויכוח מה טעם באמת מצויים הדגים יותר מכל בריה אחרת? הרבי אמר את הטעם מפני שהדגים שבים מכוסים ואין עין רעה שולטת בהם, אך תשובה זו לא הניחה את דעתם, וכל אחד נסה לומר טעם משלו, בתי אמרה: מאחר ששטח הים הוא כשני שלישים מן התבל — לפיכך גם בריותיו מרובים. הילד נתן טעם חריף: מאחר שהדגים אוכלים אלו את אלו — לפיכך הרבה הקב"ה מספרם שיספיקו למזונות בשביל עצמם ובשביל בני האדם. בתי בת החמש ענתה: הרי דגים לא מתו במבול והם חיים מיום יצירתם לפיכך מרובה מספרם...

רבי חיים נולד בולוז'ין בפורים תרי"ג. ובעודו ילד עורר התפעלות עצומה בולוז'ין ובעיירות הסמוכות בכשרונותיו ובשכלו החריף. הוא היה מיגע בקושיותיו את הלמדנים המופלגים ביותר, והיו קוראים אותו "רבי עקיבא איגר זוטא". כשאביו רבי יוסף בער יצא מולוז'ין (בשנת תרכ"ה) וקבל עליו רבנות סלוצק, ביקש ממנו

במחיצתם של גדולי הדור

הנצי"ב שישאיר את חיים הקטן בוולוז'ין, מפני שנתן עיניו בו וראה אותו חתן מתאים לנכדתו, וביקש לעשות מיד תקיעת כף. אבל רבי יוסף בער לא הסכים לכך ולקח עמו את חיים הקטן. לאחר מכן נסע הנצי"ב יחד עם חותנו רבי רפאל לסלוצק, ואחרי טרחה מרובה פעל אצל רבי יוסף בער לעשות קבלת קנין בתנאי שרבי חיים ישאר ללמוד בסלוצק. רבי חיים נשאר בסלוצק עד חתונתו.

אחרי חתונתו — בתרל"ג — חזר רבי חיים מוולוז'ין, ולמד בהתמדה עצומה. ואחרי שחותנו רבי רפאל נתקבל לרב בנובואלכסנדרובסק נתמנה רבי חיים במקומו. בהילוכו הנעים ובצניעותו הגדולה נעשה ר"ח חביבם של בני הישיבה, ותלמידיו היו ממש נושקים את עפר רגליו. ומעולם לא היו בוולוז'ין כל כך הרבה תלמידים כפי שהיו בי"ב השנים שבהן שימש כר"מ. בשיעוריו היו תמיד יושבים צפופים, וכולם התפעלו מדרך לימודו החדש — מין דרך ביניים בין זה של אביו שהיה מבוסס על חריפות, ובין דרך לימודו של הנצי"ב שהיה הולך בדרך הפשט ולפי מסקנת ההלכה.

רבי חיים היה סבור שיוכל להשאיר בולוז'ין כל ימיו. ומשום כך לא קיבל את ההצעות שהציעו לו לקבל משרות רבנות חשובות ביותר. אלא בשנת תרנ"א באה פתאום פקודה מפטרבורג לסגור את הישיבה ולגרש משם את שני ראשי הישיבה, את הנצי"ב שהיה אז בן ע"ה ואת רבי חיים. לפי הגזרה אסורים היו שניהם לדור בכל המחוזות של מינסק ווילנא וגרודנה. הנצי"ב התישב בוורשא, ומרב צער ויגון על שניתק ממקור חייו — נפטר אחרי שנה. רבי חיים בקש לבוא לבריסק אל אביו, אבל בריסק היתה במחוז גרודנה ונאסרה עליו הישיבה שם. ולפיכך התישב רבי חיים בעיירה פולנית סמוכה. לאחר מכן הושג עבורו לאחר השתדלות רבה רשות ישיבה בבריסק והוא בא לשם בפסח.

בימי היותו נע ונד הציעו לו כמה משרות של רבנות, אבל הוא לא רצה לשמוע על כך מפני שבקש משרה מתאימה של ר"מ. רבי

חיים חיפש מקום שבו יוכל להעביר לכל הפחות חלק משיבת ולו'ין.
זמן ממושך התנהל משא ומתן שיקבל את רבנות פינסק ותנאי התנה
שייסד שם קיבוץ של תורה, אבל באמצע המשא והמתן נפטר רבי
יוסף בער (ד' באיר תרנ"ב) ורבי חיים נאלץ היה — נגד רצונו לרשת
את כס הרבנות בבריסק, ונתבטל רצונו להיות ראש ישיבה.

כל עשרים ושלוש השנים שחיה בבריסק לא פסק רבי חיים מלומר
שאינו ראוי לרבנות. ושאינו יודע להתהלך עם גבירים תקיפים
שאינם רוצים לשמוע את האמת — אף על פי כן היה רבי חיים אחד
הרבנים האהובים בדורו. נלבב היה ונערץ בין על ידי התסידים
ובין על ידי מתנגדים, בין על ידי עשירים ובין על ידי עניים, ומן
הקנאים ועד הקיצוניים השמאליים. בריסק התגאתה בו, ובכל מקום
שבריסקאי היה בא — אהב לספר סיפורי נפלאות על הצדיק
הליטאי, והיה משבח את יראתו הגדולה, את לבו הרחום, ואת התנהגותו
המופתית.

בריסק שוכנת על גבול פולין — שהיתה מקור החסידות והאדמו"רים
ואף בבריסק עצמה היו הרבה חסידים — והחסידים ראו הרבה
מפעליו הפקחיים כמופתים. ובאמת היה רבי חיים רחוק מאד מזה.
דוגמא לדבר הוא המעשה הידוע בשאלת התרגולת, ומעשה שהיה
כך היה; רבי חיים חזר פעם לביתו, וראה נערה יוצאת מחדר בית
הדין שלו, והיא מחזיקה בידה תרגולת, שעליה שאלה "שאלה".
ר"ח ביקש מהנערה להראות לו את התרגולת, כשהראתה לו
את התרגולת בדק אותה יפה וכששמע שפסקו לה היתר, אמר לנערה:
"לכי והביאי את התרגולת השניה שנשארה בבית", הנערה הביאה
את התרגולת השניה ואמנם היא היתה טרפה. החסידים ראו בדבר
זה מופת גדול, אבל באמת היה בזה הגיון פשוט: כשרבי חיים בדק
את התרגולת ומצאה אותה בלי כל פגם ואין בה כל מקום לשאלה
בכנס רעיון בלבו מן הסתם שחטו באותו יום עוד תרגולת שיש עליה
שאלה. אלא שהנערה החליפה את התרגולת

ביתו היה פתוח לרווחה ביום ובלילה, עניים שהיו מחזרים על הפתחים היו באים לביתו והיו מריקים את פרוסות הלחם שקבלו. והיו שופתים שם קדרתם, ואף שכבו שם לישון ולא כיהה במ אדם. כמה וכמה פעמים הניחו על יד פתחו תינוקות ורבי חיים מסר לגדלם על חשבוננו, ולפי שביתו המה תמיד מאנשים ניצלו הסוחרים את הדבר והיו מדביקים על קירות ביתו מודעות. ורבי חיים היה מעלים עין מן הדבר.

רבי חיים נחן מטבעו בבריאות איתנה, אלא שלא נהג סלסול בגופו, ולפיכך התרגשו ובאו עליו כמה וכמה מחלות. ואפילו כשהיה בא לליבוי לשם רפואה — היו מקורביו צריכים לדאוג שישגיח יותר על עצמו. פעם אחת ב"תשעה באב" אחרי קינות ביקשני רבי הלל מסלנט — שהיה בא כל קיץ לליבוי — שאלך לרבי חיים ושאגיד לו בשמו שבתור בעל הוראה זקן הוא אוסר עליו את התענית ב"תשעה באב". עשיתי את שליחותי — אבל רבי חיים לא שם לב לכך. וכשבאתי וספרתי את הדבר לרבי הלל — שלחני עוד פעם ובקשני לומר שהוא גוזר על רבי חיים שיאכל, מפני שלא יצר הטוב משיאו להתענות אלא היצר הרע המיעץ לכל חולה לא לשמוע בקול רופאו. כן ציווני ר' הלל שלא לזוז ממנו עד שיטעם דבר. שום דבר לא הועיל ורבי חיים התענה כל היום. ואותו יום לגביו נמשך עד שעה 11 בלילה, לפי שהיה נוקט כל החומרות, ולפי חישוביו היתה השקיעה בליבוי שעתיים וחצי אחרי השקיעה. הסוף היה שתענית זה החלישו ביותר.

בשעת המלחמה הגדולה נשאר רבי חיים בבריסק בתנאים הקשים ביותר, ועזב את העיר רק כשהחזית היתה קרובה מאוד והיה חושש שמא יקחו אותו כבן ערובה. והוא בא למינסק יחד עם משפחתו והיה נע ונד ולא היה בית למשפחתו, עד שאירע נס וגביר אחד עזב את העיר ומסר את דירתו לרבי חיים. וטובת הנאה היתה לו מכך שעל ידי זה נשמר ביתו. בכלל לא נהגו בו במינסק

לפי כבודו, והיו זמנים — וביחוד בימים הראשונים — שמשפחתו סבלה מחסור. לאחר מכן הוטב לו קצת, רבי חיים התחיל לקבל תמיכה מעשירי בריסק שבפטרבורג ובמוסקבה. הצרות שלו וצרות הכלל השפיעו קשות על בריאותו, והוא נשבר כולו. והיה נראה כזקן בן תשעים. עיניו הגדולות והשתורות — עיני הגוזלים איבדו את זהרם ועל פניו הרחבים היתה נסוכה עצבות עמוקה. רבי חיים סבל מאוד ממחלת הכבד ורוב הזמן שכב במיטה. הביאותו לרופאים מפורסמים בווראשה — אבל לא יכלו לעשות דבר. בקיץ תרע"ח היה באוטבוצק על יד וארשה. ושם נפטר בכ"א באב בגיל 66 שנים.

רבי חיים השאיר שלושה בנים, הבכור רבי משה היה רב בחסלביץ (נפטר בארצות הברית — המעתיק). בנו יבלח"ט הגאון רבי זאב יסדומה מאוד לאביו מילא מקום אביו בבריסק (ועכשיו הוא בירושלים עיה"ק — המעתיק).